

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 3, July.-Dec 2018, PP 69-78

☆ ڈاکٹر ثناء بٹ

پارکھ
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2018ء، مسلسل شمارہ 6

دیس پنجاب دی ثقافت

Abstract

There are almost 200 national entities in the world, over 5,000 living languages and countless Sub-groups bound together by the Primordial Loyalties of ethnicity race, religion, common history, Politics and "Culture". In this article we explain the culture of Punjab. The culture of the Punjab encompasses the spoken language, written literature, cuisine, science, technology, military warfare, architecture traditions, values and history of the Punjabi people. The term "Punjab" can mean both a person who lives in Punjab and also a speaker of the Punjabi language.

ہر ملک، قوم تے صوبے دی اپنی اپنی ثقافت ہوندی اے جہدے وچ اوہدی زبان، پہناوا، کھان پین، رہن سہن تے کھیڈاں شامل ہوندیاں نیں، جہناں پاروں اوہناں دی پچھان ہوندی اے، ایسے طرح پاکستان دے سبھناں صوبیاں دی ثقافت تے کلچر اے۔ اوہناں دیاں بولیاں، کھان پین، کھیڈاں تے رسم رواج وی دکھو دکھ نیں۔ جہدے

پاروں اوہناں دی پچھان آسانی نال ہو جاندی اے۔ انگریزی، اُردو ڈکشنری وچ کلچر یا ثقافت بارے درج اے۔

”اکتسابی اہلیت یا قابلیت جس کے ذریعے وہ عام طور پر مسلمہ جمالیاتی اور ذہنی ذوق کی شناخت اور تحسین کر سکتا ہے، تہذیب کا جمالیاتی اور ذہنی حاصل، کسی قوم یا عہد کے حوالے سے تہذیب کا ایک خاص ارتقائی درجہ یا حالت، انسانی چلن یا بیوہار کے نمونوں اور ٹیکنالوجی کا مجموعہ جو ایک سے دوسری نسل کو منتقل ہوتا رہا ہے۔“ (1)

ثقافت دا اصل مقصد انسان تے جنور وچ تمیز اے کیوں جے جنور دے نہ کوئی طور طریقے ہوندے نیں تے نہ کوئی احساس تے جذبے۔ انسان نوں حیاتی چنگے طریقے نال گزارن لئی اک نمونے دی لوڑ ہوندی اے۔ جہدے مطابق اوہ اپنی حیاتی گزار سکے۔ ایس نوں ضابطہ حیات آکھیا جاندا اے، اپنے معاشرے یا اپنے علاقے دی پچھان لئی کوئی مخصوص ڈھنگ جہدے راہیں اوہدی وکھری پچھان ہوئے۔ اُردو جامع انسائیکلو پیڈیا وچ ثقافت بارے آکھیا گیا اے جے۔

”انسانیات میں کسی معاشرے کی طرز حیات اس کے سائنسی مفہوم میں نفاست، شائستگی یا علم کی ترقی کو ملحوظ نہیں رکھا جاتا۔ انسان کو حیوانات سے ضمیر کرنے والی اہم ترین خصوصیت ثقافت ہے۔ جو تاریخی طور پر منتقل ہوتی ہے۔ اولاً بذریعہ زبان۔“ (2)

ثقافت دا لفظ اپنے محدود معنیاں وچ فنونِ لطیفہ لئی بولیا جاندا اے پر جدوں ایہدے معنیاں وچ وادھا کیتا جاوے تے ایہہ حیاتی دے کئی حصیاں تے حاوی ہو جاندی اے۔ انسان دا ذہنی تے فکری عنصر وی بن جاندی اے جیہڑی کسے وی قوم دی وکھو وکھتا تاریخی دور اُتے مبنی ہوندی اے۔ ڈاکٹر سلیم اختر ہوراں دا کلچر بارے آکھنا اے:

”کلچر محض حال کا گریز پالحمہ ہی نہیں ہوتا بلکہ ماضی کے تہہ در تہہ تجربات کا امین ہونے کی بنا پر مستقبل کیلئے سمت نما کاروپ بھی اختیار کر لیتا ہے۔“ (3)

ثقافت نوں حیاتی گزارن دے طریقے دے معنیاں وچ وی ورتیا جاندا اے کیوں جے کلچر یاں ثقافت راہیں انسان نوں حیاتی گزارن دے ڈھنگ دا پتہ لگدا اے۔ آکسفورڈ ڈکشنری وچ انج لکھیا اے کہ:

“Way of life, the customs and beliefs, art, way
of life and Social organization of a particular
country or group.” (4)

ثقافت دا مجموعی طور تے اکوای مطلب اے جے انسان نوں حیاتی گزارن تے اوہدے رنگ ڈھنگ نوں جانن لئی
اپنی ثقافت اپنان دی لوڑ ہوندی اے، بعد وچ اوہو ثقافت ای اوہدی پچھان بن جاندی اے۔ ایسے طرحاں پنجاب جیہڑا
کہ پاکستان دا سب توں وڈا صوبہ اے۔ پنجاب دی ہر شے، رسم رواج کھان پین اوہدیاں کھیڈاں تے پہناوے توں
جانکاری حاصل کر کے ای نویں نسل نوں دسیا جاسکدا اے۔ پنجاب دی ثقافت، کلچر تے رہن سہن سلکھناوی اے، تقلید دے
قابل وی۔ ایہہ اک بہت وڈا المیہ اے نویں نسل نے اپنے کلچر، تہذیب تے تمدن توں مونہہ موڑ کے مغربی طور طریقیاں نوں
قبولنا شروع کر دتا اے۔ ایسے لئی آکھیا جاند اے جیہڑی قوم اپنی ثقافت اپنے کلچر و لوں مونہہ موڑ لینی اے، اوہ تباہی
دے دہانے اڑ جاندی اے۔ اج دے دور وچ نوجوان نسل اپنی ثقافت نوں مکمل طور تے بھل چکی اے۔ ایس لئی ایس امر
دی ڈھیر لوڑ اے، جے نویں نسل ایہدے توں آگاہی حاصل کرے اپنے طور طریقے تے رسم رواج نوں دل دیاں ڈونگھیاں
توں یاد رکھے۔ ثقافت دی اک بڑی سوئی تعریف ارشاد احمد پنجابی ہوراں کیتی اے۔ اوہ اپنی کتاب دے دیباچے وچ
لکھدے نیں۔

”یہ انسانی جغرافیائی ماحول اور قوت خیال سے ترکیب پاتی ہے کہ اس کی بدولت
معاشرت مستقل صورت اختیار کرتی ہے اور ہوتے ہوتے زندگی کے ہر شعبے کی
نمائندگی ہونے لگتی ہے۔ حتیٰ کہ یہ قوم و وطن کے مجموعے تشخص کی علامت اور
مزاج کا آئینہ بن جاتی ہے۔“ (5)

پوری دنیا وچوں سب توں پرانا تے امیر کلچر پنجابی اے، ایہدے وچ بہت ڈھیر وسعت اے۔ ایہدی بہت پرانی
تے بھروی تاریخ اے۔ ایس توں اڈ جیہڑی نفاست تے نویکلا پن پنجابی وچ موجود اے، اوہ کسے ہور کلچر وچ موجود
نہیں۔ پنجابی ثقافت پنجاب دی سی پرہن ایہہ پوری دنیا وچ پھیلی ہوئی اے۔ پنجاب دے اڈواڈ علاقیاں دی فلاسفی، شاعری،
میوزک، تعلیم، کھانا، مصوری اپنے نویکے پن تے سہن پاروں مشہور نیں۔ ایہدیاں اپنیاں روایتاں تے قدراں نیں جس

پاروں ایہہ جانی پچھانی جاندی اے۔ پنجاب دا کلچر رہن سہن خوش مزاجی تے مہمان نوازی وچ اپنی مثال آپ اے۔ عام طور تے ثقافت توں مراد معاشرے وچ ہون والے اوہ سارے کم لیتے جاندے نیں جیہڑے زمانہ قدیم توں وڈ وڈیرے کردے آئے۔ ایہناں وچ رسم و رواج، اعتقاد، لوک داستان، بہادری، محبت، محنت، گیت تے وڈیاں دے قول وغیرہ نیں۔ ایس توں اڈ گڈے گڈی دا ویاہ، مٹی دے بھانڈے تے زیور بنان دا طریقہ ٹوکریاں بنانا، صوفی بزرگاں دا کلام، مراٹھاں توں گیت سننا، لسی ریڑھلنا، کانچی بنانا، دوپٹے رنگن دا رواج، بھانڈے سجاون لئی پڑچھتیاں بنانا، گلے وچ تعویذ پانا تے فصلاں دی کٹائی ویلے ڈھول و جا کے گانا تے نچنا، ایہہ سب کجھ پنجاب دی ثقافت دا حصہ نیں۔ ایہدی کوئی خاص تعریف نہیں سگوں ایہہ حیاتی گزارن دے ڈھنگ نیں۔ ہر کوئی ایہناں نوں اپنے انداز نال گزاردا اے۔ ایہہ سینہ بہ سینہ اگے منتقل ہوندیاں نیں جہناں نوں ثقافت داناں دتا جاند اے۔ کئی واری ذہن وچ ایہہ سوال آؤندا اے کہ آخر ثقافت وجود وچ کیوں آؤندی اے؟ جدوں بہت سارے لوک اک خطے، اک علاقے وچ اکٹھے حیاتی گزاردے نیں تے اوہناں دے بہت سارے طور طریقے، لباس، کھانے، کھیڈاں اکو جہیاں ہوندیاں نیں، جہناں نوں ویکھو ویکھی دو جے وی قبول کر لیندے نیں تے اوہ اجتماعی طرز دی حیاتی بن جاندی اے فیراوہ اجتماعی انداز ہی روایتاں دی شکل اختیار کر کے سینہ بہ سینہ منتقل ہوند اے تے ایہہ ثقافت یاں رواج بن جاندے نیں۔ ایہہ روایتاں ہی علاقیاں دی پچھان کراندیاں نیں تے اک نظام حیات بن جاند اے۔ ایہہ کسے وی گلے بندے دی تخلیق نہیں سگوں پورا اک گروہ ایہہ خالق ہوند اے تے گروہ دا ہر بندہ ایہہ برابر دا حصہ دار ہوند اے۔

پنجابی ثقافت وچ زنانی نوں بڑی اہمیت دتی جاندی اے۔ ثقافت نوں ودھان وچ زنانی تے مرد دوویں برابر دے حصے دار نیں۔ زنانی دی فطری نفاست پسندی، نرم مزاجی تے حسن مزاج بناں سماجی دنیا ادھوری اے جد کہ مرد دی خود اعتمادی، جوانی، دلیری توں بغیر زنانی وی ادھوری اے۔ ایسے لئی معاشرے وچ حسن تے رونق مرد تے زنانی دوواں نال اے۔ کسے اک توں بغیر معاشرہ ادھور اے تاں جے اللہ تعالیٰ نے وی اپنی مخلوق وچ مرد تے زنانی دونوں شامل کیتا تے برابری دے حق تے فرض نیں۔ پنجابی معاشرے وچ زنانی نوں قابل احترام ہستی سمجھیا جاند اے۔ ماں، بیوی، دھی تے بھین دی حیثیت نال اوہدا کھرا مقام تے احترام اے۔ ایس لئی پنجاب وچ اپنیاں توں وکھ دو جیاں دی ماں نوں اپنی ماں، دوسرے دی دھی نوں اپنی دھی بھین سمجھیا جاند اے تے ایہناں نوں اوہو عزت تے مان دتا جاند اے جیہڑا اصلی

ماں تے بھین نوں دتا جاندا اے۔ پنجاب وچ جتھے زنانی نوں ودھیر عزت دتی جاندی اے، او تھے اوہدے جنم تے کوئی وی خوش نہیں ہوندا۔ آکھن نوں منڈے نوں خدادی نعمت تے گڑی نوں رحمت آکھدے نیں پر گڑی دے جمیاں ای ساریاں دے منہ لٹک جاندے نیں۔ ایس لئی اک محاورہ وی مشہور اے کہ ”دھی ان بھاؤندا پروہنا اے“ فیروہنوں جمدی نوں ہی پرایا دھن آکھنا شروع کردتا جاندا اے، جیویں اک گیت اے ”ساڈا چڑیاں دا چنبا وے بابل اساں اڈ جانا۔“

پنجابی ثقافت نوں مکھ رکھدیاں جے کھیڈاں بارے گل کرینے تاں گڑیاں تے منڈیاں دے کھیڈ وی وکھرے وکھرے نیں، کیوں جے پنجابی لوکاں دا مننا اے کہ گڑیاں نوں زیادہ اچھل کود زیب نہیں دیندی، ایس لئی اوہناں نوں منڈیاں دی نسبت زیادہ سکون تے صبر والے کھیڈ کھیڈ نے چاہیدے نیں۔ جے کوئی گڑی منڈیاں والے کھیڈ، کھیڈے یا پسند کرے تے اوہنوں ماہی منڈا آکھیا جاندا اے جیہڑی صنفِ نازک دی تضحیک اے۔ ایسے لئی گڑیاں تے منڈیاں دے کھیڈ مخصوص ہوندے نیں۔ گڑیاں دیاں کھیڈاں وچ شٹاپو، کلکی، کوکلا چھپاکی، لگن مٹی، اکڑ بکڑ، پنچ کٹیے، پگن پگائی، گڈی گڈے داویاہ، رسی پٹنا، چوڑیاں توڑ کے پیار کڈھنا۔ ایس توں علاوہ بے شمار کھیڈ جیہڑے گڑیاں کھیڈ دیاں نیں تے منڈیاں دے کھیڈاں وچ اٹ کھڑکا، کھڈی کھڈا، گولی پلا، تانگہ گھوڑا، چور سپاہی، چور قیدی، کھد وکھوٹدی، گلی ڈنڈا، باند رِکلا، لاٹو وغیرہ نیں۔ ایس طرح وڈی عمر دے لوک تاش تے شطرنج وغیرہ کھیڈ دے نیں۔ ایہہ سب پنجاب دی ثقافت دا حصہ نیں تے پنڈاں وچ ہن وی بہت سارے گڑیاں منڈے اچھیاں کھیڈاں کھیڈ دے نیں۔ جیہڑیاں ایہناں یاداں نوں تازہ کری رکھدیاں نیں۔

مثال مشہور اے کہ ”کھائیے من بھاندا، پائیے جگ بھاندا“ خوراک دے مقابلے وچ لیڑے تے ہر کسے دی نظر ہوندی اے۔ لیڑیاں نال ای انسان دی شخصیت دا تے اوہدے ذوق داوی پتہ لگدا اے، لباس دا اصل مقصد جتے نوں ڈھکنا اے پر لوک چنگے لیڑیاں نوں وی پسند کردے نیں۔ لیڑے معاشرے تے تہذیب دے مطابق ہوندے نیں۔ ہر معاشرے دی ثقافت دے مطابق لیڑے بنوائے جاندے نیں۔ عام طور تے لیڑے مذہبی تے تہذیبی قدراں موجب ہوندے نیں۔ پنڈاں وچ ایہہ وی مشہور اے کہ ”آدر تیری چادر نوں تے نوالہ تیرے گہنے نوں“ یعنی تیری سفید پوشی پاروں عزت اے تے جے زیور وی پائے ہوں تے لوک زیادہ عزت تے احترام کردے نیں۔ ایس لئی لیڑیاں تے وی بہتی توجہ دتی جاندی اے۔ کپڑے موسم دے مطابق ہوندے نیں۔ گرمیاں وچ ہلکے پھلکے تے سردیاں وچ موٹے تے گرم

کپڑے۔ پنڈاں وچ عام طور تے زنانیاں دے کپڑیاں نوں لیڑے لیتے تھکڑے، ٹلے، کپڑے، ولس بانا یا پہندا آکھیا جاندا اے۔ پنڈاں وچ زنانیاں دالباس چٹا دوپٹہ، نیلا کرتا تے تہمند ہوندا اے۔ نیلا کرتا میل خورا ہوندا تے کھیتاں وچ کم کرن والیاں زنانیاں دے من پسند ہوندا اے۔ اوہ دن رات اوہی کپڑے پائی رکھدیاں نیں پر خاص موقعیاں تے ریشمی لاچا بھیا جاندا اے تے جیہڑے امیر لوک ہوندے نیں، اوہناں دے گھراں وچ ستھن یعنی شلوار پائی جاندی اے۔ میلیاں تے عرساں تے رنگ برنگے گوٹے والے کپڑے پائے جانداں نیں۔ زنانیاں دے کپڑیاں دے کئی ناں نیں جیویں دوپٹے نوں بھوچھن، بھوچھنی، چُتی، جھمی، پڑا، سردا، چادر نوں چدر، سلاری، پھلکاری، دشالا تے دوشالا وغیرہ آکھیا جاندا اے۔ لاچا، تہمند، لنگی، لک دی دھوتی تے تیز دا لیڈا وی آکھیا جاندا اے۔ بندے عام طور تے سادہ کپڑے پاندے نیں۔ بغیر کالر توں کڑتے تے تہمند ورتدے نیں۔ ایہناں دا تہمند وی دس بارہ گز دا ہوندا اے۔ ایہناں دا کپڑا عام شلوار گڑتے نالوں بہتا ہوندا اے۔ جھدیاں اوہ وقتاً فوقتاً تہواں بدلدے رہندے نیں، پہلے پنڈاں وچ پگڑی داوی بہت رواج سی پر ہن ہولی ہولی ایہہ مکدا جارہیا اے۔ بچی وچ بہتا کر کے گھسے دی ورتوں اے۔

پنجاب دی ثقافت وچ رشتے ناٹے نوں وی بڑی اہمیت اے۔ پنڈاں وچ ایہناں دا بڑا احترام کیتا جاندا اے تے ایہناں نوں سانجھ کے رکھن دی کوشش کیتی جاندی اے۔ ایسے لئی ایہناں واسطے کئی محاورے تے گیت وجود وچ آئے۔ اوہناں دی اہمیت نوں واضح کرن لئی ماں تے دھی دارشتہ اے۔ ایہہ بڑا انمول رشتہ اے۔ ماں ورگا رشتہ جگ تے دو جاناں ہے اے تے نہ ہونا اے۔ جو دکھ سکھ ماواں دھیاں آپوں وچ ونڈا سکدیاں نیں۔ اوہ کسے دوجے نال نہیں ہوسکدا۔ ایسے لئی کئی گیت انج دے نیں جیہڑے سن کے دل دکھ نال بھر جاندا اے جیویں ماواں دھیاں ملن لگیاں، چارے کندھاں سَن چبارے دیاں ہلیاں..... فیر ”جو ماں کرے سو دھی کرے“ یعنی دھی ماں دے نقش قدم تے چلدی اے۔ ایہہ وی آکھیا جاندا اے کہ ماپے ماں تائیں، حد پوتائیں، مویاں ماپیاں حرص نوں چھوڑ دینے۔ پیکے دا تصور صرف ماں نال ای ہوندا اے پر پیو وی شامل کر لیا جاندا اے پر جدوں ماپے دوویں نہ رہن تے دھیاں نوں پیکے گھر توں ہر قسم دی توقع چھڈ دینی چاہیدی اے۔ ایسے طرح باقی رشتیاں دی اہمیت دے ایہناں پنجابی بولاں توں اندازہ لاسکئے آں۔ بہن بھرا دے حوالے نال ویراں والیاں دے نگرے بھاری، مان بھراواں نال۔ رشتیاں جتھے بھراواں دی ڈھیر اہمیت اے، اوہ تھے بھیناں دی اہمیت توں وی کھ نہیں موڑیا جاسکدا۔ وڈی بھین نوں ماں دا درجہ دتا جاندا اے کیوں جے ماں جیہی ہون پاروں اوہ دے وچ محبت

نرمی تے ہمدردی ہوندی اے۔ ماں دے بعد اوہ اپنے چھوٹے بھین بھراواں دا خیال ماں وانگ رکھدی اے۔ ایس توں اڈھوڑی بہت سارے رشتے نیں جویں دادا، دادی، ماما، ماما، چاچا، چاچی، پھپھی، خالہ وغیرہ ایہناں توں اڈاک رشتہ سہیلی دا وی اے۔ جہدے نال ڈھیر پیار ہوندا اے تے گڑیاں اپنیاں ساریاں گلاں سہیلیاں نوں جا کے دسدیاں نیں۔ اپنے دکھ وی اوہناں نال ونڈ دیاں نیں۔ پنڈاں وچ بڑا مشہور اے ”ترنجن“ جتھے ساریاں کڑیاں رل کے چرخہ کتدیاں تے اپنے لئی داج تیار کردیاں نیں، نال ای او تھے کھیڈ دیاں تے گیت گاؤندیاں نیں۔

انسانی جسم مشین وانگ اے جس طرح مشین چلاؤن لئی انجن تے پٹرول دی لوڑ ہوندی اے، ایسے طرح انسانی جسم لئی خوراک از حد ضروری اے۔ پنڈاں وچ خوراک وی خالص ہوندی اے جیہڑی انسانی جسم نوں متوازن تے چست رکھدی اے۔ پنجاب دے پنڈاں وچ ساگ تے مکئی دی روٹی نوں ڈھیر پسند کیتا جاندا اے۔ ایہہ پنڈاں دے خاص تحفے وچ شامل نیں۔ ایس توں اڈگوشٹ، چاول، آلو وی پسند کیتے جاندے نیں۔ بخیری تے پنیاں پنڈاں دا خاص تحفہ نیں جہڑیاں خالص دیسی گھیو وچ بن دیاں نیں۔ ددھ دہی تے پننڈ و سوں دی اچھی سوغات نیں۔ پنڈاں وچ خاص موقعیاں توں دکھ عرس تے میلے وی اپنی اچھی تھاں رکھدے نیں جہناں توں کھ نہیں موڑیا جاسکدا۔

پورے پنجاب وچ ڈھیر صوفی تے ولی اللہ دفنائے گئے نیں جہناں دے مزار وی موجود نیں۔ تمام صوفیاں دی نسبت نال اوہناں علاقیاں وچ اوہناں دے عرس منائے جاندے نیں۔ ہر بندہ اپنی عقیدت دا اظہار اپنے طریقے نال کردا اے۔ ایہہ عرس میلے دے رنگ وچ سجائے جاندے نیں۔ میلہ پنجاب دی ثقافت دا نمایاں پہلو اے۔ میلے کسے وی موسم دی آمد آتے یاں کسے وی بزرگ دی یاد وچ سجائے جاندے نیں۔ ایہناں میلیاں دا اصل مقصد لوکاں نوں تفریح اپڑانا اے۔ جہدے وچ سرکس، تھیٹر تے انج دیاں ہو رکئی تفریحاں دا اہتمام کیتا جاندا اے جیہڑیاں پنڈاں وچ عام لوکاں نوں ویکھن نوں نہیں ملدیاں۔ ایہناں میلیاں وچ بچے، بڈھے، جوان بھرواں حصہ لیندے نیں۔ اپنیاں ساریاں پریشانیاں نوں بھل کے چنگا ویلا گزاردے نیں۔ ایہناں وچ بسنت میلہ، وسا کھی تے دیوالی میلہ وغیرہ وی سجائے جاندے نیں۔

توہمات یعنی واسے پنڈاں وچ ان پڑھ لوکاں دی زندگی دا دکھرا پہلو نیں۔ لوک اوہناں نوں مذہب دا حصہ متھدے نیں۔ جس پاروں بہت سارے لوک بے راہ روی دا شکار ہو جاندے نیں۔ پنڈاں دے لوک کئی چیزاں اتے حدود ودھ بھروسہ کردے نیں تے اوہناں اتے عمل وی کردے نیں۔ جیویں سفر بارے لوکاں دے دکھو دکھ وچار نیں۔ اوہ منگل

تے بدھ نوں سفر کرنا چنگا نہیں سمجھدے۔ اوہناں دا خیال ہوندا اے کہ جے ایس دن سفر کیتا جائے تے کوئی نہ کوئی نقصان ضرور ہوندا اے۔ ایس لئی محاورے وی بنے ہوئے نیں آکھدے نیں:

”منگل بدھ نہ جاویں پہاڑ، متاں جیتی بازی آویں ہار۔“ (6)

یعنی منگل تے بدھ نوں پہاڑاں تے نہ جاؤ کیوں جے تسیں میدان ہار جاؤ گئے۔ ایسے طرح کجھ لوکاں دا عقیدہ اے کہ ”بدھ کم سدھ“ یعنی بدھ نوں شروع ہون والا کم ہمیشہ چنگا ہوندا اے تے توڑ چڑھدا اے۔ ایسے طرح ہندواں دا عقیدہ اے کہ ہفتے نوں نویں کپڑے پانا چنگا ہوندا اے، مسلمان جمعۃ المبارک تے عید اں تے نواں کپڑا پانا ثواب سمجھدے نیں۔ نواں زیور اتوار نوں پانا چنگا سمجھیا جاندا اے۔ ایسے لئی قول مشہور اے کہ ”بدھ سپنر کپڑا، گہنا اتوار“، غرض ایہہ کہ چھوٹیاں چھوٹیاں شیواں معاشرے دی ثقافت بناندیاں نیں۔ لوک گیت ثقافت دا انملا خزانہ نیں، جیہڑا کسے اک جی دی کوشش نال وجود وچ نہیں آؤندا سگوں ہر حساس تے دکھی دل وچوں پھٹدے نیں۔ انسانی جذبات نیں جہڑے لفظاں دے روپ وچ ڈھل کے آپ مہارے مونہوں پھٹ پیندے نیں ایہناں دا کوئی اک لکھاری نہیں، جیویں ڈاکٹر عبدالحق ہو ریں آکھدے نیں کہ:

”یہ گیت خود بخود لوگوں کے دلوں سے پھوٹتے ہیں اور اُن کے جذبات کی صحیح

عکاسی کرتے ہیں۔ ان گیتوں میں تصنع، تکلف اور کوشش کا کوئی عنصر نہیں ہوتا۔

اسی بے ساختہ پن اور جذبے کی صداقت کی وجہ سے یہ گیت فوراً دلوں میں

اُتر جاتے ہیں اور دل کے دریا میں ہلچل پیدا کر دیتے ہیں۔“ (7)

ایہہ گیت ہر موقعے دی مناسبت نال ہوندے نیں تے ہر قسم دے ہوندے نیں جیویں رشتے ناطے دے حوالے نال، ماں پیو، بہن بھرا، دکھ، خوشی، شادی ویاہ، بچیاں دے گیت، سہیلیاں دے گیت، زیوراں دے حوالے نال گیت، فصلوں دے گیت، ڈھولا، ماہیا، گدھا، جھومر، سی غرض ہر قسم دے گیت ثقافت وچ موجود نیں سگوں اک وڈے خزانے دی صورت وچ نیں۔ گدھاتے تھال وی بچیاں دے پسندیدہ کھیڈ تے گیت نیں۔ گیتاں وچوں بہت گھٹ مرداں لئی نیں پر بولیاں اوہ گیت نیں جنہوں مردوی گاؤندے نیں جہدے وچ اوہ اپنے جذبیاں دا اظہار وی کردے نیں۔ اک بڑی سؤنی بولی اے:

ہیریا ہرنا بھاگیں چرنا باگیں دئیں وکھالی ساڈی رُس گئی جھانجھراں والی ساڈے بھا دارب رُسیا (8)

ایس توں اڈلوریاں، ڈھولے، ماہیے تے ہو رڈھیر قسم دے گیت نیں جیہڑے لوک ہر موقع تے گاؤندے نیں۔ ایہناں وچ خاص قسم دی مٹھاس، رس، لوچ تے اپنائیت اے۔ گیتاں راہیں ماواں تے بھیناں دے احساساں تے جذبیاں نوں سوہنے ڈھنگ نال بیان کیتا جاند اے۔ اوہناں دے دکھاں تے خوشیاں نوں لفظاں راہیں کھول کے دسیا جاند اے۔ پنجاب دی زمین زرخیز تے موسم رومان انگیز اے، ایہوجہ اے کہ بہادری تے مردانگی پاروں لوکاں وچ غیر معمولی عشقیہ جذبے وی پروان چڑھدے نیں۔ ایہناں جذبیاں دے اظہار لئی وی گیت یاں منظوم قصے لکھے جاندے نیں۔ پہلوں پہل ایہدا اظہار گیتاں دی شکل وچ ای کیتا جاند اسی۔ بعد وچ ایہہ رواج مثنویاں دی شکل وچ وی بدل گیا۔ ایہناں گیتاں وچ معاشرے دی بھرویں نمائندگی کیتی جاندی اے۔ گیتاں راہیں معاشرتی تے تمدنی حالات نوں بیان کیتا جاند اے۔ فطری ماحول دی منظر نگاری تے عوامی جذبیاں دی ترجمانی کیتی جاندی اے۔ ایس لئی ایہہ صنف بڑی مقبول اے تے ایہدے اُتے مقامی حالات دا وی بڑا گورھا اثر اے۔ مظہر الاسلام لکھدے نیں:

چولاں نی پچھ ماہیا
میرا ماہی شہری بابو
تیرا جنگلی رچھ ماہیا (9)

ڈھولیاں توں اڈ ترنجن دے گیت، شادی ویاہ دے گیت، متفرق گیت لوک ناچ وغیرہ پنجاب دی ثقافت دا حصہ نیں۔ پنجاب دی لوکائی شادی ویاہ وچ وی بڑیاں رسماں نبھاندی اے۔ ایہہ رسماں کئی دناں تک چلدیاں رہندیاں نیں، پنڈ وچ رونق لگی رہندی اے۔ ایہناں رسماں وچ ست سہاگناں دی چکی، گالا، منگنی، گنڈھ، سنبھال، مائیاں، میل، مہندی دی رسم، سہرابندی، نیوندرا، نانکی چھک، سروارنا، گھوڑی، وری، چنی تاننا، ماچھی دالاگ، نکاح، ددھ پلانا، پپر پٹیکھڑا، جھٹا اٹھان دی رسم، شیشہ وکھانا، وکھالاتے کھٹ، رخصتی، پانی وارنا، بھروں پھرائی، رونمائی، گوت کنالا، ولیمہ، مکلاوا، جُتی لکائی، ترویندا، ملنی، تیل چونا، گھنڈ چکائی، گود بٹھائی، لسی مندری، ایہہ ساریاں رسماں پنڈاں وچ کیتاں جاندیاں سن پراج دے زمانے وچ مکدیاں جا رہیاں نیں۔

پنجاب و اسیاں دیاں روایتاں ای اوہناں دی ثقافت نیں۔ مادری زبان دے لفظ ای قومی ثقافت دی عکاسی کر دے نیں۔ ایہناں لفظاں دے نال ای فطری خیالاں تے معاشرے دے مجموعی رویاں دی نمائندگی ہوندی اے۔ پنڈ و اسیاں وچوں حالے وی کجھ لوک اچھے نیں جہناں اپنی ثقافت نوں سینے نال لایا ہو یا اے۔ اجکل مغربی تہذیب تے تمدن دی یلغار نے نویں نسل نوں اپنے گھیرے وچ ول لیا اے جہدے پاروں اوہ کچھ تے ثقافت توں مونہہ موڑ کے نویں دور دے رجحاناں تے رسماں وچ گھبھی چلی جا رہی اے۔ اپنے آپ توں آپ ای دور ہوندے جا رہے نیں۔ اخیر تے فیض صاحب دے حوالے نال ایس گل دا ویروا کرنا ضروری اے کہ صرف تہذیب، ثقافت یاں کچھ وچ چند رسماں ساڈی روزمرہ حیاتی وچ پیش آؤن والے واقعے ای نہیں سگوں پوری حیاتی ای اپنی وسوں تے وسیب دی رکھشا کردی اے۔

حوالے

- 1- قومی انگریزی، اُردو لغت، مقتدرہ قومی زبان، 2006ء، ص 500
- 2- اُردو جامع انسائیکلو پیڈیا، جلد اول، شیخ غلام علی اینڈ سنز (پرائیویٹ) لمیٹڈ، پبلشرز، لاہور: سن، ص 436
- 3- سلیم اختر، ڈاکٹر، ادب اور کچھ، سنگ میل پبلی کیشنز، لاہور: 2001ء، ص 310
- 4- Oxford Advanced Learners Dictionary. oxford university press: pg:370
- 5- ارشاد احمد پنجابی، پنجاب کی عورت، الفیصل ناشران اُردو بازار، لاہور: 2007ء، ص، دیباچہ
- 6- انجم رحمانی، ڈاکٹر، پنجاب تمدنی و معاشرتی جائزہ، الفیصل ناشران اُردو بازار لاہور: 1998ء، ص 230
- 7- سرفراز حسین قاضی، ڈاکٹر، پنجابی لوک گیتاں دافنی تجزیہ، عزیز پبلشرز، لاہور: 1998ء، ص 15
- 8- سیف الرحمن ڈار، ڈاکٹر، زکھتاں ہرے بھرے، پنجابی ادبی بورڈ، لاہور: 1985ء، ص 89
- 9- مظہر الاسلام، نوک لور کی پہلی کتاب، پبلشرز لیو بکس، اسلام آباد: 2012ء، ص 149